

Ewolucja instytucji inkardynacji od Soboru Trydenckiego do Soboru Watykańskiego II

Evolution of the institution of incardination from the Council of Trent
to the Second Vatican Council

Эволюция института инкардинации от Тридентского собора
до II Ватиканского собора

Еволюція інституту інкардинації від Тридентського Собору
до Другого Ватиканського Собору

KS. WOJCIECH WĄSIK¹

Dr, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

e-mail: wwasiak@kielce.opoka.org.pl, <https://orcid.org/0000-0001-9443-3429>

Streszczenie: Przedmiotem artykułu jest rozwój instytucji inkardynacji w okresie od Soboru Trydenckiego do Soboru Watykańskiego II. Autor dokonując historyczno-prawnych analiz norm dotyczących inkardynacji, starał się ukazać, jak ta instytucja ewoluowała od ściśle dyscyplinarnej, będącej narzędziem nadzoru i kontroli nad duchownymi, do instytucji w służbie budowania kapłańskiej wspólnoty. O ile normy Trydentu, aż do Kodeksu z 1917 r., traktowały inkardynację jedynie jako prawny obowiązek przypisania duchownych do diecezji i do własnego biskupa, o tyle Vaticanum II stworzył fundamenty współczesnego modelu tej instytucji, biorąc pod uwagę nie tylko racje prawne, lecz także duszpasterskie, lepsze rozmieszczenie prezbiterów w nowych strukturach kościelnych oraz możliwość realizowania zadań apostołskich. Odszedł też od feudalnego systemu beneficjów jako tytułu do otrzymania święceń.

Słowa kluczowe: inkardynacja, sakrament święceń, duchowny

Summary: The subject of this article is the development of the institution of incardination in the period from the Council of Trent to the Second Vatican Council. The author, by conducting historical and legal analyses of the norms of incardination, sought to show how this institution has evolved from a strictly disciplinary one, an instrument of supervision and control over clergy, to an institution in the service of building the priestly community. Whereas the norms of Trent, until the 1917 Code, treated incardination merely as a legal obligation to assign clergy to a diocese and to their own bishop, Vatican II laid the foundations of the modern model of this institution, taking into account not only legal but also priestly rationales, the better distribution of presbyters in the new ecclesiastical structures and the possibility of carrying out apostolic tasks. It also moved away from the feudal system of benefices as a title to receive ordination.

Key words: incardination, sacrament of holy orders, clergy

Резюме: Предметом данной статьи является развитие института инкардинации в период от Тридентского собора до II Ватиканского собора. Автор, проведя историко-правовой анализ норм инкардинации, попытался показать, как этот институт превратился из сугубо дисциплинарного, который был инструментом надзора и контроля над духовенством, в институт, стоящий на службе созидания общины духовенства. Если нормы Тридентского собора, вплоть до Кодекса 1917 года, рассматривали инкардинацию лишь как юридическое обязательство подчинения духовенства диоцезу и своему епископу, то II Ватиканский собор заложил основы современной модели этого института, принимая во внимание не

---

¹ Korektę tekstu, ze względu na śmierć Autora (w dniu 8 lutego 2024 r.), wykonał ks. dr hab. Grzegorz Wojciechowski.

только юридические, но и пастырские основания, лучшее распределение пресвитеров в новых церковных структурах и возможность выполнения апостольских задач. Он также отошел от феодальной системы бенефиций как требования для получения рукоположения.

Ключевые слова: инкардинация, таинство рукоположения, духовенство

Резюме: Предметом статьи є розвиток інституту інкардинації в період від Тридентського Собору до Другого Ватиканського Собору. Автор, роблячи історико-правовий аналіз норм щодо інкардинації, намагався показати, як ця інституція еволюціонувала від дисциплінарної, яка була інструментом нагляду та контролю над духовенством, до інституції у службі розбудови священницької спільноти. У той час як норми Триденту, аж до Кодексу 1917 року, розглядали інкардинацію лише як юридичний обов'язок призначати духовенство до єпархії та до свого єпископа, Другий Ватиканський Собор заклав основи сучасної моделі цієї інституції, беручи до уваги не лише правові, але й душпастирські правди, кращий розподіл священників у нових церковних структурах і можливість виконання апостольських завдань. Він також відійшов від феодальної системи бенефіцій як титулу для отримання висвячення.

Ключові слова: інкардинація, таїнство висвячення, священник

Wstęp

Kościół został ustanowiony jako wspólnota Ludu Bożego, którą kieruje następca św. Piotra oraz Kolegium Biskupów, we wspólnocie z nim. Będąc strukturą hierarchicznie uporządkowaną, wymaga on zachowania dyscypliny oraz subordynacji wobec kompetentnej władzy², ponieważ władza i autorytet są czynnikami wprowadzającymi ład i koordynującymi działania wiernych³. Dlatego w Kościele od czasów starożytnych nie uznawano niezdyscyplinowanych i sprawiających poważne problemy duchownych tułaczy⁴, którzy nie byli włączeni w struktury Kościoła ani podporządkowani hierarchicznym przełożonym. Narzędziem służącym eliminowaniu *clerici vagi* stała się instytucja inkardynacji. Wprowadził ją Sobór Nicejski z 325 r., a potwierdził Sobór Chalcedoński z 451 r., który nakazał, aby podporządkować duchownych przełożonym kościelnym oraz włączyć ich w hierarchiczne struktury

² Por. D. Cenalmor, J. Miras, *Prawo kanoniczne*, Warszawa 2022, s. 163; H. Stawniak, *Inkardynacja w misji Kościoła w porządku prawnym Kościoła łacińskiego*, Warszawa 2013, s. 24; H. de Lubac, *Medytacje o Kościele*, Kraków 1997, s. 78; M. Zaborowski, *Inkardynacja i ekskardynacja duchownych w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1917 i 1983 roku*, *Roczniki Nauk Prawnych* 2011, t. 21, nr 1, s. 245 i n.; J. Dyduch, W. Góralski, E. Górecki, J. Krukowski, M. Sitarz, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. II/1. *Księga II. Lud Boży*, Poznań 2005, s. 17.

³ Por. M. Zaborowski, *Inkardynacja i ekskardynacja duchownych...*, s. 245; M. Żurowski, *Podstawy władzy kościelnej z punktu widzenia teologiczno-kanonicznego*, *Prawo Kanoniczne* 1962, t. 5, nr 3–4, s. 140.

⁴ Por. F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa...*, t. 1, Opole 1957, s. 304; R. Naz, *Incardination*, w: *Dictionnaire de droit canonique. Contenant tous les termes du droit canonique [...]*, t. 5, red. R. Naz, Paris 1953, kol. 1293; H. von Schwendenwein, *Die Kleriker. Die Zugehörigkeit zu einem geistlichen Heimatverband*, w: *Handbuch des katholischen Kirchenrechts*, red. J. Listl, H. Müller, H. Schmitz, Regensburg 1983, s. 198.

Kościół⁵. W niniejszym artykule zajmiemy się ewolucją norm dotyczących inkardynacji od Soboru Trydenckiego do Vaticanum II, czyli w okresie, w którym kształtował się współczesny model tej instytucji.

1. Inkardynacja według kanonów dyscyplinarnych Soboru Trydenckiego

W XVI w. Kościół katolicki stanął przed poważnymi trudnościami natury doktrynalnej i dyscyplinarnej, dlatego papież Paweł III powołał komisję kardynalską, której celem było przeanalizowanie istniejących nieprawidłowości. Komisja ta opublikowała w 1537 r. raport pt. *Consilium de emendanda Ecclesia*, w którym zwrócono uwagę m.in. na: lekkomyślne udzielanie sakramentu święceń przez biskupów, kumulację beneficjów, brak rezydencji kleru przy określonym kościele, niezdiscyplinowanie duchownych⁶. Prawo dekretów nie zdołało też wyeliminować udzielania *ordinationes absolutae*⁷ ani rozwiązać problemu *clerici vagi*, których liczba wzrastała ze względu na nowe tytuły święceń. W celu przeprowadzenia reform papież zwołał sobór powszechny do Trydentu, który zainicjował dzieło odnowy Kościoła. Ojcowie soborowi zajęli zdecydowane stanowisko wobec nadużyć⁸, starając się uporząd-

⁵ Por. M. Piechocka-Kłos, *Sobory powszechne w epoce późnego cesarstwa (IV–VI w.)*, Studia Warmińskie 2011, t. 48, s. 301; K. Schatz, *Sobory Powszechne. Punkty zwrotne w historii Kościoła*, tłum. J. Zakrzewski, Kraków 2001, s. 54–59; B. Zubert, *Inkardynacja – ekskardynacja*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 7, red. S. Wielgus, Lublin 1997, kol. 224–226.

⁶ Por. *Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst łaciński, polski*, t. IV/2 (1511–1870). *Lateran V, Trydent, Watykan I*, oprac. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2007, s. 185; E.G. Gleason, *Gasparo Contarini, Venice, Romae, and Reform*, Berkeley–Los Angeles–Oxford 1993, s. 143 i n.; K. Schatz, *Sobory Powszechne...*, s. 167.

⁷ *Ordinationes absolute* – święcenia absolutne, termin wprowadzony przez Sobór w Chalcedonie, który w kan. 6 zabraniał udzielania święceń prezbiterom lub diakonom bez wyznaczenia wyświęconemu kościoła lub posiadłości albo sanktuarium (martyrium), albo klasztoru, czyli w sposób absolutny. Taka ordynacja była uważana za nieważną, a wyświęceni w ten sposób duchowni nie mogli wypełniać swoich funkcji. Święcenia absolutne objęte były zakazem i traktowane jako niepubliczne. W Dekrecie Gracjana *ordinationes absolutae* zostały zrównane ze święceniami udzielanymi przez obcego biskupa; por. K. Nasiłowski, *Z problematyki okresu święceń relatywnych*, Prawo Kanoniczne 1985, t. 28, nr 1–2, s. 159–162.

⁸ Por. M. Conte a Coronata, *Institutiones iuris canonici ad usum utriusque cleri et scholarum*, t. 1, Taurini 1939, s. 204; H. Stawniak, *Inkardynacja w misji Kościoła...*, s. 69; *Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst łaciński, polski*, t. IV/2 (1511–1870). *Lateran V, Trydent, Watykan I*, oprac. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2007, s. 187 i n.

kować w sposób radykalny również kwestie związane ze święczeniami absolutnymi oraz z duchownymi tułaczami⁹.

Na 14. sesji Soboru Trydenckiego, w kan. 2 *Dekretu o reformie* zakazano biskupom tytularnym udzielania pierwszej tonsury oraz święceń niższych i wyższych bez wyraźniej zgody właściwego ordynariusza miejsca, nawet jeśli taki biskup rezydował na terenie nienależącym do żadnej diecezji lub na terenie wyjętym albo na terenie jakiegoś klasztoru. Motywowano to tym, że często święcenia udzielano kandydatom odrzuconym przez własnego biskupa, niezdolnym lub niegodnym pełnienia służby Bożej. Złamanie zakazu skutkowało dla biskupa udzielającego święcenia sankcją karną rocznej suspensy w pełnieniu funkcji oraz suspensą dla osoby promovanej w pełnieniu posługi wynikającej z przyjętych święceń¹⁰.

Na sesji 21., w kan. 2 *Dekretu o reformie* Sobór nakazał, by w przyszłości żaden kleryk diecezjalny nie był dopuszczany do święceń, zanim wcześniej nie uzyska się pewności co do tego, że posiada on beneficjum kościelne. Natomiast posiadacze majątku lub pensji, czyli tzw. patrymonium, mogli być wyświęceni, jeżeli biskup uznał, że powinni zostać przyjęci do służby w swoich kościołach ze względu na konieczność lub potrzebę. Najpierw jednak biskup musiał sprawdzić, czy kandydat faktycznie posiada majątek albo pensję, a także czy wystarczą one na jego utrzymanie¹¹. Beneficjum będące tytułem do święceń musiało charakteryzować się tym, iż było: 1) kościelne, co wykluczało prebendy zależne od patronów lub władzy świeckiej; 2) aktualnie posiadane, nie wystarczała obietnica nadania beneficjum lub nadanie beneficjum bez posiadania; 3) spokojnie posiadane – do którego nikt nie mógł rościć sobie pretensji, a ponadto nie toczył się żaden spór o to beneficjum; 4) wystarczające do prowadzenia uczciwego życia; 5) stałe, czyli zapewniające stabilność utrzymania i posługi¹².

Na sesji 23. Soboru Trydenckiego, w kan. 6 *Dekretu o reformie* określono warunki otrzymania beneficjum. Ten, kto otrzymał pierwszą tonsurę albo niższe święcenia, mógł dostać beneficjum kościelne po ukończeniu 14 roku życia. Posiadanie beneficjum i służenie jakiemuś kościołowi z polecenia biskupa pozwalały, aby taki kandydat został skierowany przez biskupa do seminarium duchownego i mógł

⁹ Por. J.T. McBride, *Incardination and Excardination of Seculars. A Historical Synopsis and Commentary*, Washington 1941, s. 54–58; H. Stawniak, *Inkardynacja w misji Kościoła...*, s. 68–74.

¹⁰ Por. *Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst łaciński, polski*, t. IV/1 (1511–1870). *Lateran V, Trydent, Watykan I*, oprac. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2007, s. 514–517; J.T. McBride, *Incardination and Excardination...*, s. 55.

¹¹ Por. *Dokumenty Soborów Powszechnych...*, t. IV/2, s. 615–617.

¹² Por. J.T. McBride, *Incardination and Excardination...*, s. 54–58; H. Stawniak, *Inkardynacja w misji Kościoła...*, s. 68–74.

otrzymać święcenia wyższe¹³. Na tej samej sesji, w kan. 9 przyjęto dodatkowy, nowy tytuł własnego biskupa do udzielania święceń, tzw. familiaritas. Polegał on na tym, że kandydat, aby otrzymać święcenia, musiał przez trzy lata być domownikiem mieszkającym w otoczeniu biskupa. Wraz z tonsurą otrzymywał on natychmiast beneficjum¹⁴. Trydent przyjął trzy tytuły do udzielania święceń: beneficjum, patrymonium i familiaritas. Wykluczył natomiast inne tytuły, nawet te wywodzące się z bardzo starej tradycji, które czyniły duchownego nieużytecznym dla posługi duszpasterskiej albo sprawiały, że stawał się on duchownym tułaczem, bez własnego ordynariusza¹⁵. Kanon 8 przywołanego *Dekretu* stanowił, że kandydat może zostać wyświęcony tylko przez własnego biskupa, a udzielenie święceń przez innego biskupa może się dokonać wyłącznie na podstawie dymisoriów¹⁶. W myśl kan. 10 udzielanie święceń wszystkim klerykom zarezerwowane zostało dla biskupów tych diecezji, na terenie których owi klerycy przebywali¹⁷. Zaś kan. 16 stanowił, że kleryk mógł otrzymać święcenia tylko wtedy, gdy w ocenie swojego biskupa był potrzebny albo było to konieczne lub korzystne dla Kościoła. Postanowiono też złączyć duchownych z konkretnymi miejscami posługi, aby wyeliminować zjawisko tułania się. Mieli być święceni tylko ci, którzy byli przypisani do konkretnego kościoła albo miejsca pobożnego. Jeżeli zaś duchowny opuściłby to miejsce bez porozumienia z własnym biskupem, to podlegał karze suspensy¹⁸.

2. Inkardynacja w okresie potrydenckim

W okresie posoborowym papież Innocenty XII w Konstytucji Apostolskiej *Speculatoris* z 1694 r. doprecyzował i uporządkował normy dotyczące inkardynacji. Dokument ten zakazał klerykom, którzy otrzymali tonsurę od jednego biskupa – i poprzez ten obrzęd zostali promowani do niższych święceń – przyjmowania od innego biskupa święceń wyższych z racji jakiegokolwiek beneficjum, bez pisemnego zezwolenia własnego biskupa. Zgodnie z normami omawianej Konstytucji duchowny podlegał

¹³ Por. *Dokumenty Soborów Powszechnych...*, t. IV/2, s. 694–695.

¹⁴ Por. tamże, s. 697.

¹⁵ Por. M. Conte a Coronata, *Institutiones iuris canonici...*, t. 1, s. 204; H. Stawniak, *Inkardynacja w misji Kościoła...*, s. 68–74.

¹⁶ Por. *Dokumenty Soborów Powszechnych...*, t. IV/2, s. 697; J.T. McBride, *Incardination and Excardination...*, s. 55.

¹⁷ Por. *Dokumenty Soborów Powszechnych...*, t. IV/2, s. 697–698; J.T. McBride, *Incardination and Excardination...*, s. 55.

¹⁸ Por. *Dokumenty Soborów Powszechnych...*, t. IV/2, s. 703.

temu biskupowi, który przydzielał mu beneficjum. Beneficjum nie można było uzupełniać majątkiem rodzinnym. Papież wprowadził też zasadę prawną, w myśl której poprzez tonsurę i promocję do święceń zyskiwało się nie tylko własnego ordynariusza, lecz także przynależność do konkretnego Kościoła partykularnego. W ten sposób inkardynacja została złączona z otrzymaniem tonsury¹⁹.

Do omówionej Konstytucji Apostolskiej *Speculatores* nawiązał *Dekret Świętej Kongregacji Soboru* z dnia 20 lipca 1898 r., który określał zasady ekskardynacji i inkardynacji do nowej diecezji. Dekret ten zabronił dokonywania ekskardynacji bez słusznej i zgodnej z prawem przyczyny oraz bez równoczesnej inkardynacji do nowej diecezji. Ekskardynacji należało dokonać na piśmie, miała ona być bezwarunkowa i na stałe, z wykluczeniem wszelkich ograniczeń i limitów, aby duchowny mógł inkardynować się do nowej diecezji. *Dekret* szczegółowo określił też procedury związane z ekskardynacją i inkardynacją do nowej diecezji. W tekście omawianego dokumentu w odniesieniu do przypadku duchownego, który inkardynował się do nowej diecezji po ekskardynacji z dotychczasowego Kościoła lokalnego, użyto terminu technicznego *mancipatio*, który został zapożyczony z prawa rzymskiego. W tym przypadku *mancipatio* oznaczało akt prawny, poprzez który nowy biskup brał w swoje władztwo duchownego będącego do tej pory pod hierarchiczną władzą innego biskupa. W ten sposób *Dekret* wyraźnie wskazał, iż inkardynacja oznaczała nie tylko nabycie przynależności przez duchownych do określonej jednostki kościelnej, ale również konstytuowała prawną relację duchownego wobec swojego biskupa, co było nowością²⁰.

3. Inkardynacja w Kodeksie z 1917 r.

Każdy duchowny, zgodnie z kan. 111 § 1 KPK 1917, powinien być przypisany do jakiejś diecezji albo do jakiegoś zakonu. Tym samym zakazano działalności, jaką prowadzili duchowni tułacze²¹. W analizowanym kanonie prawodawca wprowadził prawny obowiązek inkardynacji duchownych do diecezji i odróżnił ją od ad-

¹⁹ Por. Innocenty XII, *Constitutio Speculatores* (4.11.1694), w: *Magnum Bullarium Romanum a Beato Leone Magno usque ad S.D.N. Clementem XII. Opus Absolutissimum. Laertii Cherubini [...]*, t. 7, Luxemburgi 1741, s. 233–235; M. Conte a Coronata, *Institutiones iuris canonici...*, t. 1, s. 204; J.T. McBride, *Incardination and Excardination...*, s. 58–61; W. Szafrąński, *Święcenia w prawie kanonicznym*, Prawo Kanoniczne 1959, t. 2, nr 3–4, s. 283; H. Stawniak, *Inkardynacja w misji Kościoła...*, s. 74.

²⁰ Por. *Decretum S.C. Concilii de excardinatione et s. ordinatione* (20.07.1898), w: *Litterae circulares ad venerabilem clerum archidioecesis colocensis et bacsiensis, anno 1909*, Coloczae 1909, s. 47; *Mancipatio*, w: W. Litewski, *Słownik encyklopedyczny prawa rzymskiego*, Kraków 1998, s. 167.

²¹ Por. kan. 111 § 1 KPK 1917.

skrypcji do zakonu²². Obowiązek ten uzasadniono w ten sposób, że duchowi nie są święceni dla własnego pożytku, ale z potrzeby lub dla użyteczności, jaką pociąga za sobą służba Boża w Kościele²³. Kodeks silnie wyeksponował dyscyplinarny charakter inkardynacji, która miała być narzędziem nadzoru i kontroli nad duchownymi²⁴. Skutkami inkardynacji oraz adskrypcji było powstanie więzi o charakterze prawnym pomiędzy duchownym a diecezją lub zakonem oraz zyskanie własnego ordynariusza lub przełożonego zakonnego. Inkardynacja podporządkowywała duchownego biskupowi zarówno w sferze posług kościelnych, jak i na płaszczyźnie życia prywatnego oraz zobowiązywała go do bycia w pełni dyspozycyjnym wobec swojego hierarchicznego przełożonego²⁵.

Inkardynację rozumiano jako akt prawny, za sprawą którego kleryk zostawał przypisany do jakiejś diecezji lub zrównanego z diecezją kościoła partykularnego: wikariatu apostolskiego, prefektury apostolskiej, prałatury lub do opactwa – *abbatia nullius* z własnym terytorium, które nie podlegało żadnemu biskupowi. Duchowny taki nie mógł być inkardynowany równocześnie do dwóch różnych diecezji²⁶. Adskrypcja była aktem prawnym, zgodnie z którym kleryk zostawał przypisany do jakiegoś zakonu i podporządkowany przełożonemu zakonnemu. Sama przynależność do zakonu nie była tym samym co adskrypcja do zakonu. Zgodnie z kan. 115 oraz kan. 585 KPK 1917 zakonnik tracił przynależność do swojej diecezji dopiero poprzez złożenie profesji wieczystej²⁷. Skutkiem takich regulacji prawnych zakonnik, który przyjął święcenia niższe przed wstąpieniem do zakonu, a następnie dobrowolnie, przed złożeniem profesji wieczystej odszedł z zakonu, mógł albo powrócić do diecezji, do której był inkardynowany, albo też, zgodnie z kan. 211 § 2 KPK 1917, mógł być przeniesiony do stanu świeckiego. Jeżeli natomiast wystąpił on z zakonu po złożeniu profesji wieczystej, to stawał się duchownym tułaczem, bez przełożonego hierarchicznego i bez inkardynacji. W przypadku wydalenia takiego zakonnika, zgodnie z kan. 211 § 2, kan. 648 i kan. 669 § 2 KPK 1917, tracił on przynależność do stanu duchownego²⁸. Zakonnik, który przyjął święcenia wyższe przed wstąpieniem do zakonu, następnie zaś odszedł lub został wydalony z zakonu przed złożeniem profesji wieczystej, stosownie do kan. 641 § 1 KPK 1917, zobowiązany był powrócić

²² Por. H. Stawniak, *Inkardynacja w misji Kościoła...*, s. 80; E. Regatillo, *Institutiones Iuris Canonici*, t. 1. *Pars praeliminaris. Normae generales. De personis*, Santander 1956, s. 176–177.

²³ Por. H. Jone, *Commentarium in Codicem Iuris Canonici*, t. 1, Padeborn 1950, s. 127.

²⁴ Por. *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, red. P. Majer, Kraków 2011, s. 248.

²⁵ Por. R. Naz, *Incardination*, kol. 1293; E. Regatillo, *Institutiones Iuris Canonici*, t. 1, s. 177.

²⁶ Por. M. Conte a Coronata, *Institutiones iuris canonici...*, t. 1, s. 203; R. Naz, *Incardination*, kol. 1293; P. Jone, *Commentarium in Codicem...*, s. 126–127; E. Regatillo, *Institutiones Iuris Canonici*, t. 1, s. 177.

²⁷ Por. F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne...*, t. 1, s. 306–307; E. Regatillo, *Institutiones Iuris Canonici*, t. 1, s. 177.

²⁸ Por. F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne...*, t. 1, s. 306–307; kan. 212 § 2 KPK 1917; kan. 669 § 2 KPK 1917.

do swojej diecezji, zaś biskup miał obowiązek go przyjąć, przy czym mógł zastosować wobec niego trzyletnią lub dłuższą próbę, w czasie której duchowny nie mógł wykonywać żadnych czynności zarezerwowanych dla wyższych święceń. Zakonnik, który przyjął święcenia wyższe i opuścił zakon po złożeniu profesji wieczystej, nie odzyskiwał przynależności do diecezji. Sprawę takiego zakonnika mogła rozstrzygnąć Stolica Apostolska, wydając dekret sekularyzacyjny²⁹.

Kodeks Pio-Benedyktyński wymieniał różne sposoby inkardynacji. Pierwszy z nich polegał na przyjęciu tzw. pierwszej tonsury, zgodnie z kan. 111 § 2 KPK 1917. W ten sposób kleryk zostawał inkardynowany do diecezji, dla służby której został promowany. Był to zwyczajny i powszechnie praktykowany sposób inkardynacji. Według kan. 956 KPK 1917 tego rodzaju inkardynacja dokonywała się poprzez przyjęcie tonsury z rąk biskupa, na terenie którego diecezji święcony miał *domicilium cum origine* lub *domicilium qualificatum cum iuramento*. Biskup mógł udzielić tonsury tylko tym kandydatom do święceń, którzy mieli stałe zamieszkanie na terenie jego diecezji i z niej pochodzili albo gdy złożyli przysięgę, że pozostaną na stałe w diecezji tego biskupa. Przyjęcie pierwszej tonsury łączyło się z wejściem laika do stanu duchownego i zapisaniem go do służby na rzecz konkretnej diecezji, dla której był promowany. Należy podkreślić, iż przyjęcie tonsury nie stanowiło okazji do powstania inkardynacji, ale powodowało inkardynację. Na określenie tego sposobu inkardynacji przedstawiciele jurysprudencji używali różnych terminów technicznych: Matthaeus Conte a Coronata nazywał ją *incardinatio orginaria*; Raoul Naz – *incardinatio explicite*; Eduardo Regatillo posłużył się sformulowaniem *incardinatio per primam tonsuram*, a Henryk Stawniak i Marek Zaborowski – inkardynacja przez przyjęcie tonsury³⁰.

Kanon 969 § 2 KPK 1917 dopuszczał możliwość promowania przez biskupa do święceń własnego podwładnego, z przeznaczeniem go w późniejszym czasie na służbę w innej diecezji, przewidując zgodną z prawem ekskardynację i inkardynację do nowej diecezji. Świecki, który od własnego biskupa otrzymał tonsurę *pro servitio alius dioecesis*, po porozumieniu się zainteresowanych biskupów, był inkardynowany do drugiej diecezji. Potwierdziła to Pontificia Commissio ad Codicis Canones Authentice Interpretandos w odpowiedzi z dnia 24 lipca 1939 r.³¹

²⁹ Por. F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne...*, t. 1, s. 307; kan. 641 § 1 KPK 1917.

³⁰ Por. kan. 111 § 2 KPK 1917; M. Conte a Coronata, *Institutiones iuris canonici...*, t. 1, s. 205; R. Naz, *Incardination*, kol. 1294; H. Stawniak, *Inkardynacja w misji Kościoła...*, s. 83 i n.; F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne...*, t. 1, s. 305; E. Regatillo, *Institutiones Iuris Canonici*, t. 1, s. 177 i n.

³¹ Por. kan. 969 § 2 KPK 1917; Pontificia Commissio ad Codicis Canones Authentice Interpretandos, *Responsa ad proposita dubia*, Acta Apostolicae Sedis (dalej: AAS) 31 (1939), s. 321; W. Szafranski, *Święcenia w prawie kanonicznym*, s. 283; H. Stawniak, *Inkardynacja w misji Kościoła...*, s. 86 i n.;

Innym sposobem inkardynacji była inkardynacja *per litteras*, nazywana również *incardinatio formalis*. Według kan. 112 i 116 KPK 1917 obejmowała ona dwa akty prawne: ekskardynację duchownego z jednej diecezji, z powodu słusznej przyczyny, oraz towarzyszącą jej inkardynację do drugiej diecezji. Do warunków formalnych wymaganych do uzyskania ważności takiej inkardynacji należało podpisanie przez dotychczasowego ordynariusza duchownego przenoszącego się do innej diecezji aktu ekskardynacji bezwarunkowej i wieczystej, bez ograniczeń czasowych (tzw. *litterae excardinationis perpetue et absolutae*), oraz podpisanie przez ordynariusza przyjmującego duchownego do swojej diecezji aktu jego bezwarunkowej i wieczystej inkardynacji (tzw. *litterae incardinatiois perpetue et absolutae*)³². Duchowny inkardynowany do nowej diecezji składał przysięgę wobec ordynariusza, zgodnie z kan. 117, 3° KPK 1917, że chce do jego diecezji należeć.

Kolejnym rodzajem inkardynacji, według kan. 114 KPK 1917, była *incardinatio virtualis*, nazywana również *incardinatio implicite* albo *incardinatio ipso iure* lub też *ratione beneficij*. Racją dla wprowadzenia tego rodzaju inkardynacji była zasada, w myśl której duchowny powinien być inkardynowany tam, gdzie pełni służbę Bożą. Inkardynacja z racji beneficjum obejmowała ekskardynację duchownego z jednej diecezji i inkardynację do drugiej diecezji, poprzez udzielenie przez ordynariusza obcemu duchownemu beneficjum rezydencjalnego w swojej diecezji (np. parafii, kanonii). Chodziło o beneficjum w rozumieniu kan. 1411, 3° KPK 1917, które łączyło się z obowiązkiem rezydencji beneficjenta, o ile duchowny taki otrzymał wcześniej od swojego ordynariusza pisemną zgodę na objęcie tego beneficjum bądź gdy otrzymał on zezwolenie własnego ordynariusza na opuszczenie diecezji na stałe³³. Tego rodzaju beneficjum rezydencjalne według jednych autorów, m.in. Heriberto Jone'a, nie musiało być *beneficium inamovibile*, a więc udzielonym na zawsze, czyli nieusuwalnym. Wystarczało przydzielenie beneficjum udzielanego na określony czas, po upływie którego mogło być odwołane. Natomiast Eduardo Regatillo wyraził opinię, iż powinno to być *beneficium subiective perpetuum*, czyli trwałe subiektywnie, innymi słowy nieusuwalne³⁴.

M. Pastuszko, *Sakrament święceń (kanony 1008–1054)*, Kielce 2008, s. 163; E. Regatillo, *Institutiones Iuris Canonici*, t. 1, s. 178.

³² Por. kan. 112 KPK 1917; kan. 116 KPK 1917; F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne...*, t. 1, s. 306; H. Stawniak, *Inkardynacja w misji Kościoła...*, s. 92 i n.; M. Conte a Coronata, *Institutiones iuris canonici...*, t. 1, s. 207–208.

³³ Por. kan. 114 KPK 1917; F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne...*, t. 1, s. 306; H. Stawniak, *Inkardynacja w misji Kościoła...*, s. 97 i n.; M. Conte a Coronata, *Institutiones iuris canonici...*, t. 1, s. 206; F. Pasternak, *Urzędy i beneficja kościelne. Majątek kościelny*, Warszawa 1970, s. 135 i n.

³⁴ Por. P. Jone, *Commentarium in Codicem...*, t. 1, s. 128; H. Stawniak, *Inkardynacja w misji Kościoła...*, s. 98; S. Congregatio Concilii, *Incardinationis* (11.07.1925), AAS 18 (1926), s. 53 i n.; F. Pasternak,

4. Pokodeksowe innowacje dotyczące instytucji inkardynacji w dokumentach Stolicy Apostolskiej

W pierwszej połowie XX w. doszło do wielkiej fali migracji. Przed Kościołem pojawiło się nowe zadanie, aby otoczyć troską duszpasterską migrantów oraz umożliwić zorganizowanie im odpowiednich form działań pastoralnych³⁵. Dla zaradzenia potrzebom duchowym migrantów papież Pius XII wydał Konstytucję Apostolską *Exsul Familia* z dnia 1 sierpnia 1952 r. Dokument wprowadził przepisy dotyczące ekskardynacji oraz inkardynacji do nowej diecezji kapłanów – misjonarzy. Ponieważ zostali oni objęci przepisami o migracji, musieli otrzymać specjalne pozwolenie Kongregacji Konsystorialnej na inkardynację w diecezjach zamorskich. Bez takiego pozwolenia, mimo spełnienia wszystkich kodeksowych wymogów formalnych, inkardynacja misjonarza nie następowała. Duchowny nie tracił inkardynacji do własnej diecezji mimo pracy na stałe lub objęcia beneficjów rezydencjalnych na emigracji³⁶.

Ten sam papież, pragnąc zaradzić problemowi braku kapłanów na terenach misyjnych i nierównomiernemu rozmieszczeniu duchowieństwa, szczególnie w Afryce, wydał 21 kwietnia 1957 r. encyklikę *Fidei donum*, w której wezwał Episkopat do wysyłania duchownych diecezjalnych do krajów misyjnych w celu podjęcia tam posługi duszpasterskiej wśród miejscowej ludności. Wcześniej było to zarezerwowane dla niektórych zakonów³⁷.

5. Nauczanie Soboru Watykańskiego II na temat inkardynacji

Dokumenty Soboru Watykańskiego II nie zostały napisane językiem jurydycznym ani nie zawierają norm dyscyplinarnych. Zgodnie z założeniami nakreślonymi w encyklice Pawła VI *Ecclesiam suam* z dnia 6 sierpnia 1964 r. treści tam zawarte miały stać się zasadniczym źródłem inspiracji w dziele rewizji całego prawa kano-

---

Urzędy i beneficja kościelne..., s. 136.

³⁵ Por. H. Stawniak, *Inkardynacja w misji Kościoła...*, s. 124–125; P. Greiner, *L'incardination des clercs, Prêtres diocésains* 2006, nr 1435, s. 329 i n.

³⁶ Por. Pius XII, *Constitutio Apostolica De spirituali emigrantium cura Exsul Familia* (1.08.1952), AAS 44 (1952), s. 692 i n.; H. Stawniak, *Inkardynacja w misji Kościoła...*, s. 123–124.

³⁷ Por. Pius XII, *Litterae encyclicae Fidei donum* (21.04.1957), AAS 49 (1957), s. 225–248; H. Stawniak, *Inkardynacja w misji Kościoła...*, s. 116–119; P. Greiner, *L'incardination...*, s. 331.

nicznego³⁸. Do dokumentów tych zostały wpisane także wytyczne, które miały służyć odnowie instytucji inkardynacji. Wzięto przy tym pod uwagę naukę na temat Kościoła, z uwzględnieniem nowych struktur kościelnych; doktrynę o posłudze Biskupa we wspólnocie Ludu Bożego; teologię kapłaństwa, które realizuje się na uniwersalnej płaszczyźnie misji powierzonej kapłanom przez Chrystusa, a także mocno podkreślono wątek duszpasterski³⁹. Javier Hervada zauważa, że soborowa reforma instytucji inkardynacji została wymuszona przez takie czynniki, jak: konieczność lepszego rozmieszczenia kleru (*distribución geográfica del clero*); możliwość prowadzenia apostołstwa specjalistycznego przez włączanie się w specyficzne struktury duszpasterskie, różne od terytorialnych, i wreszcie możliwość zmiany diecezji przez duchownego ze względów osobistych⁴⁰.

W Dekrecie o posłudze i życiu kapłanów *Presbyterorum ordinis*, w numerze 10 zamieszczone zostały wskazania na przyszłość, zgodne z którymi omawiana instytucja prawa kanonicznego miała być odnowiona w taki sposób, aby lepiej odpowiadała współczesnym potrzebom duszpasterskim. Postulowano, by kierując się racjami apostołstwa, nie tylko ułatwić lepsze rozmieszczenie prezbiterów, lecz także zorganizować specjalne dzieła duszpasterskie dla różnych grup społecznych. W tym celu miały być tworzone specjalne diecezje, prałatury personalne bądź też inne instytucje, do których mogliby być inkardynowani prezbiterzy, w sposób do ustalenia dla każdego z tych poczynań i z zachowaniem praw ordynariuszy miejscowych⁴¹.

Doniosłe znaczenie dla instytucji inkardynacji miał numer 20 omawianego Dekretu. Postanawiał on, że trzeba zaniechać systemu beneficjalnego albo zreformować go tak, aby beneficjum uważać za coś drugorzędnego, a pierwsze miejsce przyznać urzędowi kościelnemu⁴². Skutkowało to koniecznością przyjęcia nowego tytułu do inkardynacji. Sobór Watykański II rzezonego problemu nie rozwiązał. Dokonał tego dopiero papież Paweł VI, na mocy Motu Proprio *Ad pascendum*

³⁸ Por. Paweł VI, Litterae encyclicae *Ecclesiam suam* (6.08.1964), AAS 56 (1964), s. 628; P. Hemperek, W. Góralski, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. 1, cz. 1. *Historia źródeł i nauki prawa kanonicznego*, Lublin 1995, s. 134–140; W. Wąsik, *Papież Jan Paweł II – najwyższy prawodawca. Wkład papieża Jana Pawła II w rozwój prawa kanonicznego na tle prac nad rewizją Kodeksu Prawa Kanonicznego*, w: *Idee i wartości. Humaniora Jana Pawła II*, red. M. Marczevska, Z. Trzaskowski, Kielce 2011, s. 330–331.

³⁹ Por. H. Stawniak, *Inkardynacja w misji Kościoła...*, s. 139–158; P. Greiner, *L'incardination...*, s. 332; B. Zubert, *Inkardynacja – ekskardynacja*, kol. 224.

⁴⁰ Por. J. Hervada, *La incardinación en la perspectiva conciliar*, *Ius Canonicum* 1967, t. 7, nr 14, s. 501.

⁴¹ DK 10; T. Pieronek, *Próba dostosowania norm prawa kanonicznego o inkardynacji i ekskardynacji do współczesnych potrzeb duszpasterstwa*, *Prawo Kanoniczne* 1968, t. 11, nr 1–2, s. 55; P. Greiner, *L'incardination...*, s. 332.

⁴² DK 20.

z dnia 15 sierpnia 1972 r.⁴³, ustanawiając jako nową podstawę inkardynacji przyjęcie święceń diakonatu⁴⁴.

Dekret o pasterskich zadaniach Biskupów w Kościele *Christus Dominus* w numerze 28 przypomniał, że kapłani diecezjalni, będąc współpracownikami biskupa, przez inkardynację lub przydzielenie do danego Kościoła pozostają w pełni do jego dyspozycji, tworząc jedno kapłańskie grono i jedną rodzinę, której ojcem jest biskup. Ponadto uchylił prawa i przywileje ograniczające biskupa, aby mógł on odpowiednio i równomiernie rozdzielać święte posługi wśród swoich kapłanów⁴⁵. Inkardynacja w świetle tego dokumentu jawi się jako więź prawna, motywowana racjami organizacyjnymi i dyscyplinarnymi, lecz także jako więź duchowa, gdyż wynika z niej łączność duchownego z biskupem w jednym kapłaństwie, uczestniczenie w jego trosce o sprawy Kościoła oraz zaangażowanie w ewangeliczną troskę o Lud Boży⁴⁶. Więzy inkardynacji mają podporządkowywać duchownego biskupowi, jako przełożonemu⁴⁷, lecz przede wszystkim biskup powinien odnosić się do swoich kapłanów jak ojciec rodziny, który buduje klimat zaufania w taki sposób, aby jego presbiterzy mogli odpowiadać posłuszeństwem płynącym z przekonania, a unikać posłuszeństwa pojmowanego na sposób bierny i nieodpowiedzialny; ponadto w taki sposób ukierunkowywać pracę presbiterów, z poszanowaniem dla ich godności ludzkiej i kapłańskiej, aby służyli dobru dusz oraz potrzebom diecezji⁴⁸.

Javier Hervada komentując nowość doktryny Soboru Watykańskiego II na temat inkardynacji, podkreślił, że instytucja ta zyskała wymiar duszpasterski, ponieważ jej racją bytu jest powierzenie duchownych posłudze we wspólnocie Ludu Bożego. Ich misja wiąże się z uniwersalną misją wobec całego Kościoła. Natomiast przeznaczenie do wykonywania posługi w ramach konkretnej diecezji lub w określonej strukturze duszpasterskiej konkretyzuje się na podstawie aktu inkardynacji, mającej pewien stopień nieokreśloności, który zostaje dopełniony dopiero przez nadanie urzędu lub funkcji w ramach misji kanonicznej⁴⁹.

---

⁴³ Por. Paweł VI, *Litterae Apostolicae Motu Proprio Ad pascendum* (15.08.1972), AAS 64 (1972), s. 534–540.

⁴⁴ Por. tamże, s. 540: „Ingressus in statum clericalem et incardinatio alicui dioecesi ipsa ordinatione Diaconali habentur”.

⁴⁵ DB 28; P. Greiner, *L'incardination...*, s. 333.

⁴⁶ Por. Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów. Tekst i komentarze*, Tarnów 1995, s. 31 [n. 26]; W. Wąsik, *Instytucja inkardynacji w przepisach dyscyplinarnych Kościoła od Soboru Watykańskiego II do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku*, w: *Sługa Kapłańskiego Ludu. O diecezjalnej duchowości presbitera*, red. T. Rusiecki, Kielce 2017, s. 204–205.

⁴⁷ Por. Kongregacja ds. Biskupów, *Dyrektorium o pasterskiej posłudze Biskupów „Apostolorum Successores”*, Kielce 2005, s. 84–85.

⁴⁸ Por. tamże, s. 85 i n.; W. Wąsik, *Instytucja inkardynacji...*, s. 205.

⁴⁹ J. Hervada, *La incardinación...*, s. 507–509.

Zakończenie

Odpowiedzią na narastającą potrzebę reform w Kościele katolickim było zwołanie Soboru Trydenckiego, który musiał zmierzyć się również z kwestią dyscypliny kleru oraz z problemem duchownych tułaczy. Sobór ten wprowadził szereg zasad wymierzonych przeciwko święceniom absolutnym, przydzielając duchownym konkretne miejsce posługi oraz zabraniając sprawowania funkcji kapłańskich bez inkardynacji. Zakazał też udzielania święceń kandydatom, którzy nie posiadali beneficjum lub patrymonium. Czynnikiem materialnym sprowadzającym się do godziwego utrzymania duchownych stał się zasadniczym elementem inkardynacji i decydował o udzieleniu kandydatowi święceń. Ogólne normy Soboru Trydenckiego na temat inkardynacji zostały doprecyzowane i uzupełnione przez Konstytucję *Speculatores* papieża Innocentego XII, łączącą inkardynację z przyjęciem tonsury, oraz *Dekret Świętej Kongregacji Soboru* z dnia 20 lipca 1898 r., określający procedury związane z ekskardynacją i inkardynacją duchownego do nowej diecezji.

Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 r. wprowadził unowocześnione i bardzo szczegółowe normy na temat inkardynacji, która wiązała duchownego z diecezją lub zakonem, podporządkowywała go hierarchicznemu przełożonemu, a ponadto stała się narzędziem nadzoru i kontroli kleru, wzmacniając tym samym dyscyplinę kościelną. Normy tego zbioru zakazywały działalności charakterystycznej dla duchownych tułaczy, podtrzymały trydencką zasadę związaną z beneficjum jako tytułem do udzielenia święceń oraz łączyły inkardynację z przyjęciem pierwszej tonsury.

Jakkolwiek Sobór Watykański II nie wydał przepisów dyscyplinarnych na temat inkardynacji, wypracował jednak wytyczne, które miały w przyszłości służyć reformie tej instytucji. Przyjęte założenia dotyczące inkardynacji uwzględniały odnowioną naukę o posłudze Biskupa we wspólnocie Ludu Bożego oraz teologię kapłaństwa, akcentując przy tym godność osoby ludzkiej. Z instytucji mającej jedynie wymiar dyscyplinarny, inkardynacja miała stać się instytucją prawno-pastoralną, w służbie budowania kapłańskiej wspólnoty. Ponadto dokumenty Vaticanum II wzięły pod uwagę racje związane z lepszym realizowaniem zadań apostolskich oraz możliwość ułatwienia właściwszego rozmieszczenia prezbiterów w nowych strukturach kościelnych. Postanowiono też odejść od systemu beneficjalnego i przyznać pierwszeństwo urzędowi kościelnemu, co skutkowało koniecznością stworzenia i przyjęcia nowej podstawy do inkardynacji. W ten sposób Sobór Watykański II stworzył fundamenty do wprowadzenia zreformowanej i dostosowanej do obecnych czasów instytucji inkardynacji.

Bibliografia

- Bączkowicz F., *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 1, Opole 1957.
- Canalmore D., Miras J., *Prawo kanoniczne*, Warszawa 2022.
- Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus praefatione, fontium annotatione et indice analytico-alphabetico ab Emo Petro Card. Gasparri auctus*, Romae 1948.
- Conte a Coronata M., *Institutiones iuris canonici ad usum utriusque cleri et scholarum*, t. 1, Taurini 1939.
- Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst łaciński, polski*, t. IV/1 (1511–1870). Lateran V, Trydent, Watykan I, oprac. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2007.
- Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst łaciński, polski*, t. IV/2 (1511–1870). Lateran V, Trydent, Watykan I, oprac. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2007.
- Dyduch J., Góralski W., Górecki E., Krukowski J., Sitarz M., *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. II/1. *Księga II. Lud Boży*, Poznań 2005.
- Gleason E.G., *Gasparo Contarini, Venice, Romae, and Reform*, Berkeley–Los Angeles–Oxford 1993.
- Greiner P., *L'incardination des clercs, Prêtres diocésains* 2006, nr 1435.
- Hemperek P., Góralski W., *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. 1, cz. 1. *Historia źródeł i nauki prawa kanonicznego*, Lublin 1995.
- Hervada J., *La incardinación en la perspectiva conciliar*, *Ius Canonicum* 1967, t. 7, nr 14.
- Jone H., *Commentarium in Codicem Iuris Canonici*, t. 1, Padeborn 1950.
- Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, red. P. Majer, Kraków 2011.
- Kongregacja do spraw Biskupów, *Dyrektorium o pasterskiej posłudze Biskupów „Apostolorum Successores”*, tłum. M. Kozubek, Kielce 2005.
- Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów. Tekst i komentarze*, Tarnów 1995.
- de Lubac H., *Medytacje o Kościele*, Kraków 1997.
- Mancipatio*, w: W. Litewski, *Słownik encyklopedyczny prawa rzymskiego*, Kraków 1998.
- McBride J.T., *Incardination and Excardination of Seculars. A Historical Synopsis and Commentary*, Washington 1941.
- Nasiłowski K., *Z problematyki okresu święceń relatywnych*, *Prawo Kanoniczne* 1985, t. 28, nr 1–2.
- Naz R., *Incardination*, w: *Dictionnaire de droit canonique. Contenant tous les termes du droit canonique [...]*, t. 5, red. R. Naz, Paris 1953.
- Pasternak F., *Urzędy i beneficja kościelne. Majątek kościelny*, Warszawa 1970.
- Pastuszko M., *Sakrament święceń (kanony 1008–1054)*, Kielce 2008.
- Piechocka-Kłós M., *Sobory powszechne w epoce późnego cesarstwa (IV–VI w.)*, *Studia Warmińskie* 2011, t. 48.
- Pieronek T., *Próba dostosowania norm prawa kanonicznego o inkardynacji i ekskardynacji do współczesnych potrzeb duszpasterstwa*, *Prawo Kanoniczne* 1968, t. 11, nr 1–2.
- Regatillo E., *Institutiones Iuris Canonici*, t. 1. *Pars praeliminaris. Normae generales. De personis*, Santander 1956.

- Schatz K., *Sobory Powszechne. Punkty zwrotne w historii Kościoła*, tłum. J. Zakrzewski, Kraków 2001.
- von Schwendenwein H., *Die Kleriker. Die Zugehörigkeit zu einem geistlichen Heimatverband*, w: *Handbuch des katholischen Kirchenrechts*, red. J. Listl, H. Müller, H. Schmitz, Regensburg 1983.
- Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje. Tekst polski. Nowe tłumaczenie*, red. M. Przybył, Poznań 2002.
- Stawniak H., *Inkardynacja w misji Kościoła w porządku prawnym Kościoła łacińskiego*, Warszawa 2013.
- Szafranski W., *Święcenia w prawie kanonicznym*, Prawo Kanoniczne 1959, t. 2, nr 3–4.
- Wąsik W., *Instytucja inkardynacji w przepisach dyscyplinarnych Kościoła od Soboru Watykańskiego II do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku*, w: *Sługa Kapłańskiego Ludu. O diecezjalnej duchowości prezbitera*, red. T. Rusiecki, Kielce 2017.
- Wąsik W., *Papież Jan Paweł II – najwyższy prawodawca. Wkład papieża Jana Pawła II w rozwój prawa kanonicznego na tle prac nad rewizją Kodeksu Prawa Kanonicznego*, w: *Idee i wartości. Humaniora Jana Pawła II*, red. M. Marczevska, Z. Trzaskowski, Kielce 2011.
- Zaborowski M., *Inkardynacja i ekskardynacja duchownych w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1917 i 1983 roku*, Roczniki Nauk Prawnych 2011, t. 21, nr 1.
- Zubert B., *Inkardynacja – ekskardynacja*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 7, red. S. Wielgus, Lublin 1997.
- Żurowski M., *Podstawy władzy kościelnej z punktu widzenia teologiczno-kanonicznego*, Prawo Kanoniczne 1962, t. 5, nr 3–4.

